

tolerancija i sloboda

(naznake o mogućnostima egzistencije individualnosti u zajednici)

Ijubiša despotović

... moglo bi se bez preterivanja reći da se celokupni kolektivni život čovečanstva, može nazvati istorijom njegove borbe za iznalaženje najoptimalnijeg oblika skupnog života u zajednici. Osvajanje slobode moralo je proći mukotran put samoosvešćivanja u rasponu od slobode od nečega ka slobodi za nešto...

Sloboda je moguća samo u zajednici. Govor o slobodi izvan nje jednako je nemoguć kao i govor o zajednici izvan slobode. No govor o ne mogućnosti slobode izvan zajednice još uvek nije govor o slobodi u zajednici. U rasponu od mogućeg do stvarnog, zajednica jeste tek »prirodno« stanište slobode. Tačnije rečeno stanište mnoštva sloboda. A u mnoštvu sloboda, individualnost se pokazuje kao različitost — kao konstitutivni supstrat drugosti.

Pošto izvan zajednice nisu moguće (osim kao robinzonijada) individualnosti su upućene na međusobnu (ko)egzistenciju. Karakter i sadržaj tog saodnošenja potrebno je propitivati.

SLOBODA I/ILI PRAVO NA INDIVIDUALNOST

Naše ostajanje na nivou individualnosti pokušaj je jedne strane, njene reafirmacije a s druge, njene redefinicije.

Nemoguće je biti slobodan bez drugih. U tom smislu individualna sloboda i nije ništa drugo do individualnost potvrđena u saodnošenju sa drugim. Bez drugih individualnosti, naša je neprepoznatljiva i bezlična. Tako se borba za slobodu sopstvene individualnosti pokazuje i kao borba za slobodu individualnosti drugih. A da bi čovek bio individualno slobodan u zajednici neophodno je da poseduje: — nezavisnost — kao mogućnost samosvojnog odlučivanja o sebi i o drugima,

— mogućnost delanja iz sebe (prostor za zadovoljenje unutrašnjih potreba individue),
— odgovornost za sopstveno mišljenje/delovanje, da slobodu ode li od samovolje,

— hrabrost, odlučnost i odvažnost za sopstveni čin slobode, »zato je sloboda često združena sa mukom koju pojedinac treba da savlada; zato je njegova sloboda i čin hrabrosti, jer će tek pobeđa nad malodušnoću i strahom odrediti koliko ima u njemu čoveka.«²⁾ Navedene odrednice samo su pretpostavke slobode pojedinca, za koje se mora boriti i zajednica jednako kao i on sam. Sloboda jedinke a to nije i nesme biti samo njegova lična stvar, (ali ako nije i lična onda nije ni sloboda, kako bi rekao H. Markuze) ona mora biti barem jednaka brizi koju zajednica ispoljava za samu sebe.

Čovek je istinski slobodan:
— ako poseduje svest o slobodi,
— ako može da bira,
— ako praktički deluje,
— ako ukida i menja postojeće,
— ako stvara nešto istinski novo, »čovek je samo onda slobodan kada deluje kao celovito biće, to jest onda kada ga ono što je ljudsko u njemu podstiče na stvaralačko delo kojim proširuje granice ljudskosti.«³⁾ Ali prepreke ljudskosti su brojne.⁴⁾

Skoro jednako brojne kao i slobode koje se sa njima bore. Naša istorija i nije ništa drugo do naša težnja i naša borba za slobodnim životom u zajednici. »Mrtvi kao mora pritisakaju mozak živih. Na žive je prenesena odgovornost za život mrtvih. Ne znamo kako bi smo bez njih činili zajednicu. Zajedno smo učestvovali u mnogim bitkama. U jednoj od tih bitaka palo je mnogo Grka i Persijanaca. Rim nije sagrađen za jedan dan.«⁵⁾

ZAŠTO TOLERANCIJA?

U traganju za zajednicom autentičnih egzistencija čovečanstvo je pronašlo TOLERANCIJU, kao izum — točak njenog razvoja. No sadržinsko određenje tolerancije je raznoliko, otuda potreba da se i mi u tom smislu prema njemu odredimo.

Ako toleranciju posmatramo kao izbor pretpostavljen pozicijom moći, onda dobijamo situaciju u kojoj »subjekt tolerancije ima moć da izabere između trpljenja i nasilnog suzbijanja«. No pozicija moći gotovo uvek izabere moć, pa tako tolerancija postaje dominacija. Jer »nemoćna se ne tolerira, njih se ignorira ili maltretira.«⁶⁾ U domenu političkog tolerancija obično biva shvaćena tako, da politika umesto da bude »legitimna sfera slobode, u kojoj čovek menja sebe i okolnosti u kojima živi«⁷⁾, ona postaje sfera »legitimne« represije. Jer jezik politike ne argumentira on etiketira i ignorira.

Markuzeovo razdvajanje tolerancije na tzv. nepristrasnu ili »čistu« toleranciju i pristrasnu ili oslobađajuću, vođeno je namerom da se »raskrinka« ona prva, jer se iza zavese samodopadljive nepristrasnosti skriva i »zapravo štiti već ustanovljeni mehanizam diskriminiranja.«⁸⁾ Njegovo zalaganje za oslobađajuću toleranciju prevazilazi granicu i same tolerancije. Čak je i primena sile dozvoljena u odnosu netolerancije prema konzervativizmu i reakciji, dapače upotreba sile nije samo dozvoljena ona je i opravdana. »Ako primene silu, oni (potlačene i pokorene manjine) ne pokreću novi lanac nasilja, već pokušavaju prekinuti posto-

jeći. Budući da će zato biti kažnjeni, oni su svesni rizika, a ako su spremni preuzeti taj rizik, niko treći, a najmanje odgajatelj ili intelektualac, nema pravo na to da im propoveda suzdržavanje.«⁹⁾

Ono što je bliže našem shvatanju tolerancije jeste, drugo Markuzeovo stanovište po kome je obrazovanju dato da »omogućiti čoveku ne samo da spozna i shvati činjenice koje tvore zbilju, već i da spozna i razumiye činioce koji uvjetuju te činjenice, tkao da može promeniti njihovu nečovječnu realnost.«¹⁰⁾

Hegelovo stanovište da »tolerancija nije rezultat moralnih name-ra, nego ona izvire iz političke sile državne vlasti koja je ravnodušna prema pitanjima savesti, osim ako ona ne nadahnjuju politička djela opasna za postojeći poredak.«¹¹⁾ ništa ne govori o funkciji tolerancije u odnosima pojedinaca jednih s pram drugih. No ako je suditi u duhu Hegelovog filozofskog sistema individualna sudbina i nema šta mnogo da traži u odnosu na sveru apsolutne idejnosti.

marjan janevski

Nastojanja Gaje Petrovića da se pojam i sadržaj tolerancije izdiferencira do kraja, svakako mora naići na odobravanje. Njegovo insistiranje da se u pojam tolerancije ugradi minimum kriterija ljudskosti — ispod kojeg se nemože ići a da se ne ugrozi i sama tolerancija — svakako je veliki korak ka humanizaciji ovog odnosa.¹²⁾ Zato i stoji pitanje upućeno H. Markuzeu, da »ako smok iz skupa postupaka koje možemo tolerirati ili ne tolerirati isključili one direktno neljudske, ima li raziloga da u samoj toleranciji razlikujemo »čistu« i »oslobodilačku«?¹³⁾

Naše shvatanje tolerancije, nalazi se na stanovištu, da je tolerancija neantagonistički, individualni i grupni društveni odnos, koji omogućava (ko)egzistenciju razlika u zajednici. No pošto smo se ovoga puta opredelili da ostanemo na nivou individualnih odnosa naša dalja argumentacija biće usmerena u tom pravcu.

Da bi tolerancija bila ne antagonistički odnos individua ona u sebi mora sadržati:

- svest o razlikama,
- pravo na razlike i osobnosti,
- otvorenost za komunikaciju i dijalog,
- spremnost na udruživanje i zajedničku praksu.

Uslov za ovako shvaćenu toleranciju, jeste sloboda pojedinca. Samo slobodan čovek može biti tolerantan, i samo slobodnog čveka može-mo tolerisati. Tolerancija u odnosu na neslobodu nije moguća. Jer se u neslobodi ona pretvara u praštanje i milosrde, a takav oproštaj nam nije potreban.

Bez tolerancije kao temeljnog odnosa prema razlikama nije bilo moguće izgraditi paradigmu građanskog sveta. Kao što »puna tolerancija prema svemu što nije direktno nehumano, potpuno razumevanje za svaki ljudski postupak, makar on i nebio na najvišem mogućem nivou ljudskosti (može biti) jedina perspektiva za čoveka i čovečanstvo, za stvaranje jedne pravednije društvene zajednice.«¹⁴⁾

2 K. Čavoški, »mogućnosti slobode u demokratiji«, IIC SSO Srbije, Beograd 1981. str. 100. 3 isto, str. 101.

4 U Samotraganju za horizontima slobode, bilo je mnogo lutanja, čak toliko lutanja da se pod teretom umora i beznada, izmoreno i obeščašćeno telo čovečanstva predugo bez otpora prepuštalo na milost i nemilost snagama sopstvene samodestrukcije.

5 M. Kovačević, »Sartru ad honores«, »Književne novine« br. 603. Beograd 1980. str. 9. 6 I. Prpić, »Protuslovlja tolerancije« u knjizi »Kritika čiste tolerancije«, Globus Zagreb 1984. str. 8.

7 K. Čavoški, str. 103. 8 H. Mrkuze, »Represivna tolerancija« u knjizi »Kritika čiste tolerancije«, Globus Zagreb 1984. str. 82.

9 isto, str. 104. 10 isto, str. 108.

11 F. Valentin, »Moderna politička misao«, Školska knjiga Zagreb, 1982. str. 54. 12 G. Petrović, »Mišljenje revolucije« — Naprijed Zagreb 1978. »Nebi li bilo adekvatnije da se područje primjene pojmova tolerantnosti i netolerantnosti ograniči na one ljudske postupke i mišljenja koji ispunjavaju bar najminimalnije kriterije ljudskosti, koji neposredno nisu narušavanje ni povredjenje života i ljudskih prava drugih ljudi?« str. 137.

13 isto, str. 138. 14 isto, str. 138.